

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARI QO‘LLASH ORQALI SOLIQ MA‘MURCHILIGI YAXSHILASH IMKONIYATLARI

Yusupxodjaev Saidazim Saidolimovich

Fiskal instituti magistranti

Annotatsiya: O‘zbekiston Respublikasida Ushbu maqolada iqtisodiyotni global raqamlashtirish sharoitida Soliq qo‘mitasi tomonidan tadbirkorlarlikni rivojlantirish, soliqlar turining sonini qisqartirish bo‘yicha bajarilayotgan ishlar, intizomli soliq to‘lovchilar safini kengaytirish bu borada ilg‘or axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish metodologiyasini takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlari keltirilgan. Shuningdek, iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida soliqorgvnlr faoliyatini yanada takomillashtirish metodologiyasi asosida ilg‘or axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash masalalarini o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: byudjet siyosati, soliq ma‘murchiligi, tadbirkorlik subyektlari, soliq hisoboti, soliq tushumlari, soliq, interaktiv xizmat, samaradorlik, raqamli platforma, raqamli transformatsiya, usullar va vositalar, ilg‘or axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, tahlil, optimallashtirish, veb-xizmatlar, zamonaviy texnikalar.

1. Kirish

Mamlakatimizda olib borilayotgan keng ko‘lamli islohatlar shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy o‘zgarishlarga zaruriy moslashishni ta‘minlaydigan va axborot muhitida munosib o‘rinni kafolatlaydigan tafakkur tarziga ega bo‘lgan yoshlarni tarbiyalash davlat siyosatining asosiy ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Raqamli texnologiyalar samarasi o‘laroq bugungi kunda soliq to‘lovchilar va davlat soliq xizmati organlari o‘rtasidagi asosiy muloqot virtual platformaga ko‘chib ulgurdi. Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida mamlakat iqtisodiyotining global raqobatbardoshlik salohiyatining o‘shishida, zamonaviy AKTlar beqiyos ahamiyatga ega ekanligi barchamizga ma‘lum. Hozirgi davrda Soliq qo‘mitasi tomonidan soliq sohasida, ko‘plab hisob-kitoblar va prognozlar ilg‘or AKT asosida amalga oshiriladi, qo‘mita faoliyat yurituvchi axborot tizimlari (AT) o‘rtasida o‘zaro hamkorlik tajribasi yo‘lga qo‘yilgan. Biroq, aholini ro‘yxatga olishga ilg‘or AKTdan foydalanish orqali foydalanuvchilarga hisobot ma‘lumotlarini taqdim etishda, yangi uslubiy yechimlar, texnologiyalar, dasturiy mahsulotlar, yig‘ish, qayta ishlash va qayta ishlashning innovatsion mexanizmlari yetarli daraja takomillashmagan.

2. Adabiyotlar sharxi.

Jahon iqtisodiy tizimini raqamlashtirish har qanday davlatning sanoat va milliy iqtisodi- yot sohalaridan ilg‘or axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT)

samarali foydalanishni taqozo etadi.

Ushbu jarayonda, raqamli iqtisodiyotni shakllantirish sharoitida, sanoat ishlab chiqarishini, xizmat ko'rsatishni rivojlantirish, soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatish bo'yicha yuqori sifatli ilmiy yutuqlarni olish imkonini beruvchi ilg'or AKTdan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Xorijiy va mahalliy mualliflarning salmoqli ilmiy ishlari xalq xo'jaligining turli sohalarida ham AKTdan samarali foydalanish metodikasini takomillashtirish masalalariga bag'ishlangan. Jumladan, N.Vinner, K.S.. Loudon[4], O.Machlup, J. F. Neumann, M. Hammer, K. Shannon, V. Ashbi kabi xorijiy olimlar AKTni boshqaruv jarayonlarida samarali qo'llash nazariyasini rivojlantirishga katta hissa qo'shdilar. Shuningdek, shuni ta'kidlash joizki, xorijlik olimlarning asarlari to'liq ro'yxati ushbu mavzuga bag'ishlangan demoqchi emasmiz. Shu o'rinda, Kuldiri N. va Pauyell A. [5] ishlarida "katta ma'lumotlar bazalari" tushunchasining ko'p qirrali tahlili amalga oshirilgan, shuningdek, ushbu tushunchaning ilmiy tadqiqot- larda paydo bo'lishining tarixiy xronologiyasi keltirilgan. Gesse B., Mozer R. va Rayli V. [3] kabi olimlar o'z ilmiy tadqiqot ishlarida, ijtimoiy jarayonlarni modernizatsiya qilishda katta ma'lumotlarni qayta ishlash imkoniyatlari, tahdidlari va texnologiyalarini ko'rib chiqqanlar.

Mahalliy mutaxassislarining kopleks ilmiy izlanishlari, raqamli iqtisodiyotni shakllantirish sharoitida O'zbekiston Respublikasi xalq xo'jaligi tarmoqlari va sohalarida AKTdan samarali foydalanish masalalarini hal etishga bag'ishlangan. Mahalliy olimlarimiz: A. Abdugafarov, R.X. Alimov[4], R.X. Ayupov, B.A. Begalov[5], T.F. Bekmuratov, A.B. Bobojonov, B.K. Gayibnazarov, S.S. G'ulomov [6], R.A. Dadabayeva, Sh.U. Djanadilov, V.K. Kabulov [7], A.T. Kenjabayev, T.S. Kuchkarov[8], va boshqalarning ilmiy tadqiqotlari milliy iqtisodiyotimizning barcha tarmoqlari va sohalarida, jumladan statistika sohasida zamonaviy AKTdan foydalanish metodologiyasini ishlab chiqishga bag'ishlangan. Raqamli iqtisodiyotni shakllantirish, rivojlantirish sharoitida, O'zbekiston Respublikasining soliq to'lovchi faoliyatida AKTdan keng foydalanish metodologiyasini takomillashtirish masalalari munozarali bo'lib qolmoqda. Muammoning dolzarbligi va yetarli darajada rivojlanmaganligi ushbu muammo bo'yicha tadqiqot olib borishni va ushbu maqolaning mavzusini aniqlashga imkon berdi.

3. Tadqiqot metodologiyasi.

Globalashuv jarayonida zamon talab va chaqiruvlaridan kelib chiqib, mavjud muammoni hal qilishda, Soliq qo'mitasi faoliyatida, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish metodologiyasini takomillashtirish yo'nalishlarini ishlab chiqishda, qiyosiy, tizimli, iqtisodiy va statistik, SWOT tahlili, monografik tadqiqot usullari, anketa so'rovi, guruhlash, taqqoslash, induksiya, deduksiya, optimallashtirish usuli shuningdek, WEB-saytlar, kompyuter tarmoqlari va maxsus

dasturiy paketlar bilan ishlash usullaridan foydalanildi.

4. Tahlil va natijalar muhokamasi.

Ayni jarayonda soliq to'lovchilar murakkab, ammo muhim yo'lni muvaffaqiyatli bosib o'tyapti: notanish, ammo foydali imkoniyatlarni oson o'zlashtiryapti, yangiliklarga tez moslashyapti, qulayliklardan yanada unumli foydalanishga faol o'rganyapti.

Bu ular uchun qay jihati bilan ahamiyatli? Umuman, soliq tizimini raqamlashtirish nima uchun dolzarb? Sabab oddiy, ammo juda muhim: shu orqali soliq to'lovchilarning soliq majburiyatlarini o'z vaqtida, ixtiyoriy bajarishiga erishish uchun qulay va ishonchli, shaffof shart-sharoit yaratiladi. Qolaversa, raqamli texnologiyalar biror ma'lumotni oshirib yo yashirib ko'rsatishga yo'l qo'ymaydi, chunki ularni boshqarishda inson ishtiroki minimal darajada. Avtomatlashtirilgan tizimlarni esa aldash imkonsiz. Buning evaziga noqonuniy faoliyat olib borish, mablag'larni o'g'irlash yoki ularni samarasiz va maqsadsiz sarflash mumkin emas. Natijada iqtisodiyotga legal mablag'lar oqimi oshadi, soliqlar o'z vaqtida va to'g'ri to'lanadi, byudjet taqsimoti ochiq bo'ladi. Bularning bari "yashirin iqtisodiyot"ga qarshi samarali kurashni anglatadi.

Xo'sh, mamlakatimizda soliq xizmati insofli soliq to'lovchilarning ishonchli hamkoriga aylanishda raqamli platformaning keng va tengsiz imkoniyatlarini qay darajada joriy etmoqda? Bugun va istiqboldagi natijalar haqida qanday asosli fikr, ijobiy xulosalar bor?

Shunisi aniqki, soliq ma'murchiligiga zamonaviy axborot texnologiyalarning keng tatbiq etilishi tufayli soliq to'lovchilarning vaqtini tejash haqida qayg'urishiga hojat qolmayapti, ular ortiqcha xarajatlarni ham shunchaki unutishi mumkin bo'lyapti.

Birgina misol: ayni damda Elektron soliq xizmatlari portali — my.soliq.uz orqali 50 dan ortiq interaktiv va axborot xizmatlaridan bepul foydalanish uchun vaqt, manzil borasida hech qanday cheklov yo'q.

Xususan, portalda soliqlarni mustaqil ravishda hisoblab chiqarishdan tortib, hisobot va soliq deklaratsiyalari, murojaatlarni yuborish imkoniyatigacha mujassam. Jumladan, soliq to'lovchining shaxsiy kabinetini orqali soliqlar elektron to'lanmoqda, 12 turdagi hujjat va 27 xil hisobot elektron tarzda yuborilmoqda.

Buning uchun unda jismoniy va yuridik shaxslar, yakka tartibdagi tadbirkorlarning har biri uchun alohida shaxsiy kabinet ochilgan. Ularga taalluqli xizmatlar ham maxsus bo'limlarga joylashtirilgan. Har qanday turdagi soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni onlayn rejimida to'lash xizmati esa portalning asosiy qulayligi va afzalligidan biridir. Masalan, jismoniy shaxslar portal yordamida daromad solig'i, yer va mol-mulk soliqlari summalarini aniqlashi va to'lashi mumkin. 2021-yil davomida soliq to'lovchilar portaldagi ana shunday muhim xizmatlardan 188 million

marotabadan ortiq foydalandi. Demak, uning ahamiyati va samarasi haqida ortiqcha izohga hojat yo‘q.

Portaldagi interaktiv xizmatlardan “SOLIQ” mobil ilovasi yordamida foydalanish mumkin bo‘lib, undagi qulayliklar soni tobora ortib bormoqda. Xususan, 2021-yilda soliq to‘lashdan bo‘yin tovlash, haqiqiy daromadni yashirish, savdo-sotiq qoidalariga rioya etmaslik kabi salbiy holatlar haqida mobil ilovaning “Soliq hamkor” tizimi orqali soliq organlarini xabardor qilish xizmati ishga tushirildi. O‘tgan vaqt mobaynida ushbu xizmatdan 18 ming marotabadan ortiq foydalanildi. Mobil ilovada yo‘lga qo‘yilgan yana bir xizmat — 71 ta faoliyat turi bo‘yicha o‘zini o‘zi band qilgan shaxs sifatida ro‘yxatdan o‘tish tizimi yordamida 1,2 mlndan ortiq kishi ushbu maqomga erishdi. Soliq tizimini raqamlashtirish juda ko‘p yumushlarni tarixga aylantirdi. Mana, bir misol: ta‘minlovchi va xaridorlar o‘rtasida har kuni hisobvara-q-fakturalar, ishonchnoma, bajarilgan ishlar dalolatnomasi, tovar-transport yukxati va shu kabi o‘nlab bitimlarni qog‘oz shaklida rasmiylashtirish jadallik bilan o‘z umrini o‘tab bormoqda. Chunki yangilikka xayrihoh, qulaylikka intiluvchilar uchun bu ortiqcha tashvish ekani tayin.

Ularning zamonaviy talab va istaklariga mos oqilona yechim — albatta, elektron hujjat almashinuvidir. Ana shu zamonaviy ehtiyojdan kelib chiqib, 2020-yil 1-yanvardan boshlab barcha tadbirkorlik subyektlari uchun elektron hisobvara-q-fakturalar (EHF) tizimini joriy etildi.

Pirovardida EHF tizimi katta mehnat, ko‘p vaqt talab etadigan ishlarni tezroq, arzonroq, qulayroq va o‘rtadagi vositachilarsiz hal etishga xizmat qilmoqda. Ilgari bir dona hisobvara-q-fakturani rasmiylashtirish uchun qog‘oz sarfi, manzilga yetkazish va olib kelish ishlari 3 kundan 10 kungacha vaqt “o‘g‘irlagan” bo‘lsa, ayni vaqtda EHFni shakllantirish va uni hatto eng uzoq hamkorlarga yuborish uchun bir necha daqiqa kifoya bo‘lyapti. Bu bir oyda 1 mingga hisobvara-q-faktura shakllantiradigan korxonalar uchun o‘rta hisobda 6,5 million so‘m iqtisod qilishga erishish degani. Bugungi kunda jami EHF tizimidan foydalanganlar soni 652 mingdan oshdi. Ular tomonidan 60 mln.ta jami summasi 2 101 trln.so‘mdan ortiq, tarkibida 210 trln.so‘mlik qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘lgan EHF rasmiylashtirildi.

Shu paytga qadar 23 ta korxonalar EHF hujjat aylanish tizimida operator maqomini oldi, pirovardida ular tomonidan taklif etiladigan xizmatlar soni va sifati oshdi, tizim foydalanuvchilari uchun qulayliklardan unumli foydalanish imkoniyati kengaydi. 2017–2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi “Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturida (50-bandi) 2021-yil davomida Davlat soliq qo‘mitasi hamda Moliya vazirligi tomonidan elektron hisobvara-q-fakturalarning to‘liq tatbiq etilishini ta‘minlash belgilangan. Ushbu vazifa ijrosini ta‘minlash maqsadida qo‘mita tomonidan allaqachon sa‘y-harakatlar boshlab

yuborilgan. Jumladan, bu yil tizimda tovar-moddiy zaxiralar va tovarlarni (*ishlarni, xizmatlarni*) yetkazib berish uchun elektron shartnomalar (*ishonchnomalar*) almashinuvi yo'lga qo'yildi. Bundan tashqari, 2021-yilda xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasida tuzilgan shartnomalarni soliq to'lovchining shaxsiy kabinetida elektron shaklda ro'yxatdan o'tkazish - Yagona elektron shartnomalar axborot tizimi ishga tushirildi. Ushbu tizim orqali ro'yxatga qo'yilgan shartnomaga unikal raqam birlashtirilmoqda. Endilikda mazkur unikal raqam asosida elektron hisobvaraqa-fakturalar, ishonchnoma, bajarilgan ishlar dalolatnomasi, tovar-transport yukxati kabi birlashtirilgan hujjatlarni avtomatik tarzda shakllantirish ham mumkin.

Milliy iqtisodiyotda xufiyona aylanma ulushini qisqartirish bo'yicha amalga oshirilayotgan istiqbolli loyihalardan yana biri onlayn nazorat-kassa mashinalari va (yoki) virtual kassalar tizimidir. Mazkur tizim real vaqt rejimida qanday mahsulot xarid qilingani yoki sotilganini ko'rish, QQS bo'yicha xatoliklarni aniqlash jarayonini avtomatlashtirish va QQS hisobga olishda asossiz yondashuvlarga barham berishga xizmat qilmoqda. Savdo operatsiyalari bo'yicha barcha ma'lumotlar davlat soliq xizmati organlariga onlayn rejimida kelib tushyapti. Bugungi kunga qadar jami 205 mingdan ortiq onlayn nazorat kassa mashinasi yoki virtual kassalar davlat ro'yxatidan o'tkazildi. Shu jumldan, 565 mlndan ortiq xarid cheklari 155 trln.so'mdan so'mdan ortiq tovar aylanmalari amalga oshirilganligi to'g'risidagi axborotlar Soliq qo'mitasining ma'lumotlar bazasiga kelib tushdi.

Taklif va tavsiya

Yuqorida aytib o'tilgan raqamlashtirilgan tizimlarni joriy etilishi va samarali foydalanish yo'lga qo'yilishi natijasida iqtisodiy jarayonlarning barcha ishtirokchilari – tadbirkorlik subyektlari, davlat idoralari, byudjet va fuqarolar uchun foydali bo'lib, xarajatlarning qisqarishiga, zamonaviy boshqaruv usullari va axborot resurslaridan foydalangan holda nazorat jarayonlarini avtomatlashtirishga, iste'mol narxlari statistikasini takomillashtirishga, soliq bazasini kengaytirish va soliq yig'iluvchanligini oshirishga xizmat qiladi.

Manba va adabiyotlar ro'yxati:

1. "Raqamli O'zbekiston — 2030" Strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora- tadbirlari to'g'risidagi PF-6079-son Farmoni, 05.10.2020 y
2. Laudon K. C., Laudon J. P. Management Information Systems. Managing the digital firm / 12th edition. New York: Prentice Hall, 2012. 677 p.
3. Couldry N., Powell A. Big data from the bottom up //Big Data & Society. – 2014. – T. 1. – №. 2. – S. 277.
4. Desouza K. C., Jacob B. Big data in the public sector: Lessons for practitioners and scholars //Administration & Society. – 2017. – T. 49. – №. 7. – S. 1043-1064.
5. Alimov R.X., Xayitmatov U.T. Perspektivy razvitiya sifrovoy ekonomiki v

Uzbekistane // Sbornik statey i tezisov dokladov Respublikanskoy nauchnoprakticheskoy konferensii “Raqamli iqtisodiyet: iqtisodiy rivojlanish tendensiyalarini modellashtirish va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash istiqbollari”. 2-dekabrya 2019 g. – 2020g. S. 12-20.

6.Begalov B.A. Skolko nas? Opredelit perepis // Narodnoye slovo. 24-aprelya 2020 g. (Elektronnyy resurs <http://xs.uz/ru/site/newspaper>).

7.Gulyamov S.S., Shermuxamedov A.T. Development of digital economy in the republic of Uzbekistan. VII Uzbek- Indonesian Joint international scientific and practical conference “Innovative development of entrepreneurship” with the framework of scientific and research project” Global economic challenges and national economy development” Tashkent- Jakarta, 2018, September.-180-183 p.

10.Shodiyev T.Sh. Multiplikativnyy effekt sifrovoy ekonomiki // Elektronnyy resurs <https://review.uz/ru/j2n>. Data obrasheniya 17.03.2020 g